

A litvániai tatárok szláv nyelvű kéziratái

Miškiniene, Galina: Seniausii lietuvis totorių rankraščiai. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2001. 263 p.

A szláv és a török nyelvű népek kulturális egymásra hatásának érdekes példája a litvániai tatárok arab betűs, de fehérórosz vagy lengyel nyelvű írásbelisége. Ennek a sokoldalú (szlavisztikai, turkológiai, arabisztikai) felkészülést igénylő témának szentelte új könyvét Galina Miškiniene, a Vilnusi Egyetem szlavisztikai tanszékének munkatársa. Az alábbiakban a könyv bevezető fejezetének a litvániai tatárok eredetéről és kulturális beilleszkedéséről szóló részét ismertetjük.

Litvániai tatároknak az egykori Litván Nagyfejedelemség (tehát korántsem csak a mai Litvánia) területén a középkor óta élő keleti eredetű etnikumot nevezik. Nincs adat arra vonatkozóan, hogy mikor települtek be az első ilyen csoportok Litvániába, a lehetősége ennek a XIII. századtól kezdve fennállt. A legélénkebb kapcsolatokat az Aranyhordával és a Krími Kánsággal Vitovt (Witold, Vytautas) nagyfejedelem idején (1392–1430) tartotta fenn Litvánia. A források szerint a XIV. század végén már jelentős számban éltek itt litván szolgálatba lépett török nyelvű muzulmánok, akik itt földtulajdont kaptak, és ennek fejében más szolgáló nemesekhez hasonlóan katonai szolgálattal tartoztak a nagyfejedelemtnek. Betelepedésük az Aranyhorda válsága, az egyes kánságok belvillongásai következtében a XVI. század közepéig tömeges volt, a XVII–XVIII. században már csak egyedek érkezéséről tudunk. A XIV–XV. században zömmel kipc�ák, a XVI–XVII. században főleg oszmán-török nyelvű lakosság érkezett.

A XIV–XV. század óta a Litván Nagyfejedelemség területén élő tatárok nyelvi tekintetben két évszázad alatt asszimilálódtak a helyi lakossághoz, velük együtt éltek meg minden történelmi változást, integrálódtak kultúrájukba, de legfontosabb sajátos jegyként megőrizték vallásukat, az iszlámot. Ennek köszönhető, hogy különálló etnikai csoportként fennmaradtak.

A Litván Nagyfejedelemségbe betelepülő tatárok által használt különböző török nyelvek hamar feledésbe merültek. Egy litvániai tatár 1558-ból való híradása szerint társai közül sokan elhagyták anyanyelvüket, és helyette a lengyelt használták. A kézírataikban található bejegyzések is arról árulkodnak, hogy a XVI. század végén a tatárok többsége már nem beszélte eredeti, török anyanyelvét. A gyors asszimiláció okai között említik a keresztény nőekkel kötött vegyes házasságokat, a litvániai tatárok viszonylag csekély számát, az eredeti nyelvterületől való elszigetelődésüket, valamint azt, hogy nem alakult ki náluk olyan interdialektus, amelyen vallási szertartásaikat végezhetnék volna. A muzulmán vallás, amely a tatárokat összetartotta, a tatárok számára érthetetlen arab nyelvre épült, ezért nem segítette őket anyanyelvük megőrzésében.

Évszázadokig fehérórosz, lengyel és litván nyelvi környezetben élve elvesztették nyelvi különállásukat. A XIX. században már nem is tekintették magukat tatárnak. „Nem tatárok vagyunk, hanem muzulmán nemesek; csak a parasztok hívnak bennünket tatárnak” – idézi a nemzetiségi hovartartozásukat firtató kérdésre adott válaszukat egy 1906-ból származó tudósítás. Egy etnokonfeszzióális csoportba való integrálódásukat elősegítette a közös vallás, a közös nyelv (az ófehérórosz, majd később a lengyel), továbbá a társadalmi helyzetükből adódó azonos jogok és kötelességek.

Az arab írással készült fehérórosz nyelvű szövegek megjelenése a XVI. század közepén (majd a lengyel nyelvüké a XVII–XX. században) a litvániai tatárok nyelvi asszimilációjával áll összefüggésben. A nyelvi asszimiláció tette szükségessé, hogy lefordítsák fehéróroszra, majd később lengyelre a vallási irodalmukat: a Korán szúráit, az imáknak a

litvániai tatárok számára érthetetlen arab szövegét, a Mohamed prófétáról szóló legendákat. Az arab írással készült szláv nyelvű mohamedán istentiszteleti könyvek feltűnése időben egybeesett a reformáció korával, amikor a Litván Nagyfejedelemség többi népe körében is megnőtt az érdeklődés saját történelmük, kultúrájuk, vallásuk iránt. Nem véletlen, hogy ehhez az időszakhoz fűződik az első Korán-fordítás.

A fennmaradt arab írással készült szláv nyelvű tatár kéziratok tartalmuk szerint több műfajra oszlanak. A *kitabok* Mohamed próféta életéről és működéséről szóló legendákat, szertartások és rituálék leírását, erkölcsnemesítő történeteket (nemegyszer bibliai történeteket is), ritkán keleti kalandos elbeszéléseket tartalmaznak; a *hamailok*ban imádságok olvashatók, de álomfejtések és arra vonatkozó útmutatások is, hogyan kell egyes betegségeket imádsággal gyógyítani; a *tefszirek*ben az arab nyelvű Korán olvasható a sorok alatt futó fehérorosz vagy lengyel nyelvű fordítással és kommentárral.

Rendkívül érdekes információt tartalmaznak a kéziratok borítóira írt feljegyzések. Ide írták fel a tatárok magánéletük és a közösség fontos eseményeit, megörökítették a jelentős ütközeteket, amelyekben részt vettek, de találhatunk e bejegyzések között gyermekek számára írt rövid imákat, gazdasági tanácsokat, bőrkikészítési recepteket és sok más, a néprajzkutatók, a történészek és az orientalisták számára rendkívül értékes adatot.

A XVII. században a kéziratok nyelve még többnyire fehérorosz. A lengyel nyelvű szövegek sokszor korábbi fehérorosz szövegek fordítása útján keletkeztek. A XVIII–XIX. században már lengyel nyelvűnek nevezhető kéziratok is keletkeznek. E kéziratok igen becses forrásai a fehérorosz nyelvtörténetnek. Az arab írást használó tatár írástudókat nem befolyásolta a hagyományos cirill betűs helyesírás, így pontosabb képet adnak a korabeli fehérorosz kiejtésről, mint a cirill írású szövegek. Fontos szempont az is, hogy a XVIII. században és a XIX. század első felében szünetel a fehérorosz irodalmi nyelvi hagyomány (az ófehérorosz nyelvű irodalom a XVII. század végén elenyészik, a modern fehérorosz irodalmi nyelvi kísérletek csak a XIX. század második felében kezdődnek), arab írású emlékek pedig ebből a korból is vannak, tehát lényegében csak a tatárok kézíratai segítségével kaphatunk képet a fehérorosz nyelv ekkori állapotáról, így ez a nyelvemlékegyüttes a szó szoros értelmében hézagpótló a fehérorosz nyelvtörténet számára. A lengyel nyelvű kéziratok is rendkívül érdekeseek nyelvészeti szempontból, mivel nem a korabeli lengyel irodalmi nyelven íródtak, hanem a helyi, fehérorosz környezetben beszélt lengyel nyelvváltozatot rögzítik, s így elsődrendű forrásaik a fehérorosz–lengyel nyelvi kapcsolatok kutatásának.

Zoltán András

India szegényeinek népünnepei

Rao, Vijayendra: Poverty and Public Celebrations in Rural India. = The Annals of The American Academy of Political and Social Science, 573. vol. 2001. 1. no. 85–104. p.

A szerző kutatási szakterülete a szegény országok egyéni háztartásainak társadalmi-gazdasági vizsgálata. Jelen tanulmányában az indiai társadalom egyik sajátosságát mutatja be, azt az ellentmondásos gyakorlatot, hogy a déli országrész szegény családjai az eszközök alkalmával éves jövedelmük akár hétszeresét is elköltik, összes kiadásuknak pedig mintegy 15%-át fordítják egyéb falusi ünnepekre. Teszik ezt – szegénységükön kívül – annak ellenére is, hogy a szükséges pénzhez csak kölcsönök révén tudnak hozzájutni, 100-300%-os uzsorakamattal. A tanulmány helyszíni empirikus megfigyelésekre építve